

**КЗ «Запорізька обласна універсальна
наукова бібліотека ім. О. М. Горького» ЗОР
Відділ наукової інформації та бібліографії**

Український вибір: виклики та перспективи

**Прес-дайджест
III квартал 2016 р.**

Спецвипуск

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ І СЬОГОДЕННЯ

**Запоріжжя
2016**

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ІМ. О. М. ГОРЬКОГО»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Відділ наукової інформації та бібліографії

**УКРАЇНСЬКИЙ ВИБІР:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Прес – дайджест

Спецвипуск

Незалежність України і сьогодні

(III квартал 2016 р.)

м. Запоріжжя
2016

Третій спецвипуск дайджесту 2016 року присвячений 25-річчю Незалежності України. Матеріали, розміщені у виданні, допоможуть розібратися, яких результатів досягла Україна на міжнародній і внутрішній аренах та які можливості було втрачено. Також запропоновано проаналізувати шлях України до незалежності та подано характеристику ряду основних фундаментальних проблем національно-державного будівництва в Україні.

* * *

Вілков В. Ю.

Українська національна ідея та актуальні проблеми національно-державного будівництва в Україні

Для України періоду її пострадянської незалежності та демократичних перетворень одним із найфундаментальніших завдань є визначення соціально-політичних та етнонаціональних пріоритетів державотворення, необхідних для цього ідейних, ціннісних і політико-правових засад загальнонаціональної консолідації суспільства.

Як відомо, сукупність таких пріоритетів змістовно була сконцентрована у понятті «національна ідея», сенсзачення якого, окрім утворення ідеологічного та психологічного складників масової свідомості, так чи інакше формують ідейні приписи для законодавчої діяльності, визначають конкретно історичну дієздатність нормативно-правових актів (особливо Конституції) держави. Так само, як і спрямованість та характер діяльності її інститутів, лідерів, ЗМІ, політичних партій та громадських організацій у країні тощо.

В сучасних наукових публікаціях феномен і поняття національної ідеї (у тому числі «української») отримують різну інтерпретацію. Зокрема, (найбільш поширена точка зору) національну ідею за її суттю і роллю концептуально розуміють і визначають як реальність психологічну. Появу, сутність і особливості безпосередньо підносять до феноменів соціально-психологічних (національного характеру, психології, свідомості, самосвідомості, ментальності, специфіки світогляду).

Так, спираючись на роздуми М. Грушевського (який наголошував, що національна ідея - це «могутній інстинкт національного будівництва»), чи М. Бердяєва (який наполягав: «великий самообман - бажати творити поза національним»), або твердження М. Бубера (який

констатував: «Ми говоримо про національну ідею, коли якийсь народ помічає свою єдність, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення та розвиток, свою долю та призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі») фактично знайшли теоретичне підґрунтя такі тлумачення національної ідеї українськими дослідниками, що доводять - сама національна ідея ти її сутність значною мірою «зумовлені національним інтересом», «пов'язані з національною психологією та свідомістю».

Водночас, незважаючи на ідеологічно-психологічні та політичні мобілізаційні переваги, психологізаторський підхід в інтерпретації національної ідеї має істотні недоліки, які полягають у тому, що навіть його впливові прихильники в теорії неминуче схиляються до дихотомії або протиставляння один одному матеріальних, політико-інституціональних і духовних процесів та детермінант. Роблять національну ідею надбанням і атрибутом виключно духовного світу, а то й ірраціонально-вольовою його складовою. Віддають винятковий пріоритет в історичній логіці націоґенезу й національно-державного будівництва лише ментальним чинникам.

У низці трактувань національна ідея визнається головним «критерієм життя» національної спільноти або зводиться до набору цілей та функції моделювання і проектування її майбутнього, алгоритмів чи зразків культурної та художньої творчості. Ось, зокрема дефініція, згідно з якою «національна ідея» - це «політичний проект майбутнього нації», а «українська національна ідея» «полягає у збереженні традиційних духовних цінностей, захисті національного буття, його історії та культури, обстоюванні традиційної релігії, національної держави, родини та власності».

Між тим, суттєвий теоретико-методологічний мінус уже такого концепту національної ідеї полягає насамперед у тому, що в ньому ототожнюється проектна складова ідеологеми національної життєдіяльності або національної самосвідомості з ними в цілому. А тому може бути цілком доречним припущення, що більш науково-теоретично доцільно (що в історії неодноразово практично апробовано), замість частково міфологізованого поняття та ідеологеми «національна ідея», оперувати поняттям «національна стратегія». Переваги останнього якраз і полягають у деромантизації дослідного

підходу, через що він, хоча і втрачає багато чого зі свого важливого етносимволічного, екзистенціального впливу, але набуває програмної визначеності й однозначності.

Безсумнівно, з історичної та історико-філософської точок зору можна визнати, що в українській філософській традиції важливу роль грає підхід, згідно з яким «національна ідея» і особливо «українська національна ідея» безпосередньо пов'язані з багатовіковим прагненням українців до національно-державної самостійності, з цілями і завданнями їхньої боротьби за неї. Через це ототожнюють з державницькою ідеєю, роблять їх синонімічними. Крім того, фактично визнають чи проголошують «ідею своєї держави» «ідеєю *fix*» українців «на всі майбутні віки». Її генезис починають ще від «Велесової книги» і «Літопису Аскольда» і проводять розгортання крізь століття до наших днів.

Але серед принципових мінусів вище окресленого підходу - явний телеологізм. Згідно з його приписами, розвиток української політичної думки, свідомості й самосвідомості - не більше, ніж поява, збагачення і зростання масштабів впливу однієї - державницької - ідеї. А політична історія України уявляється лише наслідком процесу матеріалізації національної ідеї, боротьби за національну незалежність. Проте все ж «ідея української державності» має свою власну історію, періодизацію розвитку, варіанти наукової та ідеологічної інтерпретації, які не збігаються з історією «української національної ідеї». Та й самі ці ідеї не тотожні. Так само, як нетотожні ідеологеми і дії щодо реалізації «права на національне самовизначення», з одного боку, та процеси національного і національно-державного будівництва - з іншого.

Що ж до першого, то українська національна державність проголошена і практично облаштовується чверть століття. Таким чином, «українська національна ідея», що була виключно орієнтована на мету утворення незалежної держави, майже вичерпана.

План реалізації сучасної стратегії національного та національно-державного будівництва в Україні (що можна формульно означити як «національна ідея») виявляється вкрай актуальними низка фундаментальних проблем.

По-перше, це проблема суб'єктності та громадянських функцій

«національної ідеї». Чи повинна вона бути атрибутом вірувань, екзистенційних/смысловиттєвих установок, політичних переконань і навіть набувати статусу державної ідеології? Так було з комуністичною ідеєю СРСР і неприпустимо в умовах демократичної політичної системи.

По-друге, це проблема, яка пов'язана з відповіддю на питання про те, якою має бути нація та першооснова національної спільності українців? Суто етнічною, гомогенною етнокультурною? Чи українська нація може консолідуватися як спільність та спільнота громадянсько-політична?

Безумовно, українські інтелектуали та політики вже усвідомлюють початок нової суспільно-історичної епохи для співтовариства громадян та державної стабільності в Україні, що рівнозначно погоджуються з необхідністю оновлення змістовної, психологічної та політико-ідеологічної складових української національної ідеї (концепту національної спільності), як стрижня теоретичної моделі та політичної стратегії націє- та державотворення в країні. А в процесі пошуку смислового конструкту та ідеологеми загальнополітичного й загальногромадянського консенсусу, що забезпечували б демократичну трансформацію ментальності основних груп населення в Україні, а також для реалізації можливостей та стратегії європейської інтеграції, багатьма вченими та політиками була проголошена ідея - формування «української політичної нації».

По суті, створення політичної (тобто громадянської) нації передбачає реальний політичний і правовий суверенітет народу, формально республіканську форму правління, торжество конституціоналізму, рівність і недоторканність прав і свобод громадян незалежно від етнічної (мовної, расової, конфесійної, культурної тощо) належності груп та індивідів, спільність політичної культури, надетнічну солідарність, активне і розвинене громадянське суспільство. У ролі ж базової ідеології, стрижнем політичної лояльності та культури, домінантою політичної свідомості у такої національної спільноти визнається громадянський патріотизм (зрозумілий як «любов до Вітчизни», до своєї республіки як суверенного союзу громадян), По суті, згідно з такою теоретичною моделлю та ідеологемою, першорядним для буття нації як спільності

та спільноти є спільність політичної, а не етнічної культури. А національна ідентичність має базуватися на наявності та перевагах «рівноправного громадянського союзу і соціального партнерства». При цьому допускаються й нормативно-правово гарантуються різні прояви та інституційні форми мультикультуралізму, впроваджуються стимули для етнокультурної толерантності та взаємних (міжетнічних) поступок.

Ще одна традиційно болюча й постійно конфронтаційна проблема, що актуалізована нині, - це питання ще до того, якою має бути форма державного устрою в Україні? Унітарна чи федеративна? І в цьому випадку, незважаючи на світові ідейні напрацювання та рекомендації західних політиків та науковців, величезний практичний досвід і його осмислення, відповідь на поставлене питання стосовно до реалій України залишається не визначеною, конфліктно і заідеологізованою.

Ще один комплекс проблем українського національного та національно-державного будівництва - у які союзи можна вступати, а в які ні? До якої межі можна знижувати поріг державного іменованого «національним», суверенітету? Як політику десуверенізації узгодити з інтересами не тільки еліт, правлячого класу, а й з інтересами національної спільноти, яка конституційно оголошена сувереном, джерелом державної влади, внаслідок чого нібито володіє монопольним правом у прийнятті доленосних рішень? Рішень, які торкнуться і державно-політичної незалежності, й етнокультурного самозбереження і розвитку нації, перспектив її майбутніх поколінь. Тут уже актуальним є визначення допустимих меж культурних (ціннісних) запозичень та їх адаптації до національного середовища, а також пошук умов, засобів та шляхів збереження «національної ідентичності» українців. А вона, в умовах глобалізації, зовнішніх цивілізаційних впливів, внутрішніх соціальних, культурних, політичних, ідеологічних та інших чинників, зазнає відчутної трансформації, розмивання, а то і деструкції.

У підсумку можна стверджувати, що, по-перше, ідейним симптомом останніх років стало те, що поняття «національна ідея» (яке здатне бути стрижнем стратегії національного та національно-державного будівництва в сучасній Україні), з одного боку, майже зникає з українського політико-ідеологічного дискурсу, офіційного

слововживання. З іншого, воно залишається у політико-філософському сенсі невизначеним. Наявним є хаос дефініцій та тлумачень. А зміст цього концепту не корелюється зі смислами-значеннями базової термінології науки та нормативно правових актів. Зокрема, з термінами/категоріями «нація», «народ», «етнос», «національність», «демократія», «національний суверенітет», «національні інтереси», «національна політика», «національна державність», «національна безпека». Таким чином, якщо й оперувати поняттям «національна ідея» у філософському та політико-ідеологічному дискурсах, то його краще розуміти у тому сенсі-значенні, яке виокремив відомий український науковець В. Лісовий, який зазначив, що «цим висловом позначають важливу для суспільства ідею», «що здатна одержати підтримку більшості громадян» та «сприяє громадянському єднанню».

По-друге, пошуки шляхів розв'язання актуальних проблем націє- та державотворення, що являють собою першочергові завдання демократичного розвитку України на шляху європейської ... інтеграції (а саме демократизації: політичної системи та культури еліт і населення, структурно-функціональних принципів та приписів інституціоналізації державної та місцевої влади в країні, ідеологічних орієнтирів, цілей та цінностей діяльності політичних партій та громадянських організацій), не лише не стають елементами «практичної політики» всіх її ключових суб'єктів, але й не виходять на рівень стратегії держави.

По-третє, поза увагою наукових досліджень, концептуальних розвідок суспільствознавців, так само як і інституцій держави, політиків, ЗМІ залишається вкрай актуальна проблема формування громадянського патріотизму та солідарності, конституціоналізму, республіканської самосвідомості, що здатні забезпечити етнокультурну толерантність та загальнонаціональну надетнічну консолідацію всіх культурно, мовно, світоглядно, релігійно, територіально розмежованих груп населення, що утворюють українське суспільство.

Стратегічні пріоритети. - 2016. - № 1. - С. 60-67.

Гопко Г.

Зовнішня політика завжди є продовженням внутрішньої

Державна незалежність - це найвища форма самореалізації будь-якої нації. Традиції державотворення в Україні - понад тисячу років, але новітній незалежності - 25. Звичайно, незалежність відкриває незрівнянно більше можливостей, ніж колоніальний статус. У 1991 р. Україна отримала шанс звільнитися від тягара російсько-комуністичної окупації і повернутися додому в Європу. Для цього країні потрібно було здійснити рішучі й глибокі перетворення. Проте, на жаль, ні більшість громадян, ні, що найважливіше, політична еліта 1990-х років виявилися не готовими зробити чіткий і недвозначний політичний вибір. Країни Балтії змогли це зробити, а ми - ні. На жаль, наслідки комуністичного режиму в Україні були набагато тяжчими, ніж у них, і Україна замість стрімких реформ пішла шляхом олігархізації та корупції, а також залишалася в орбіті російського політичного, культурного й економічного впливу.

За 25 років Україні багато чого вдалося досягти у сфері міжнародних відносин. Країна відбулася як суб'єкт міжнародного права. Нас визнали і встановили з нами дипломатичні відносини практично всі держави світу. Дещо полегшив цей процес той факт, що формально Україна ще за часів СРСР була співзасновником ООН і членом низки інших міжнародних організацій. Зі здобуттям незалежності ми стали членами Ради Європи, ОБСЄ, а також галузевих і регіональних міжнародних організацій, з часом приєдналися до СОТ, підписали Угоду про асоціацію з ЄС. Україна створила розгалужену мережу дипломатичних і консульських установ, стала суб'єктом міжнародної торгівлі. Наші військові починаючи з 1990-х років беруть активну участь у миротворчих операціях під егідою ООН та взаємодіють із партнерами по НАТО. У 2016-2017 рр. Україна є членом Ради Безпеки ООН, і наші дипломати активно працюють у Раді Безпеки як для захисту власних територіальних інтересів України, так і для розв'язання глобальних безпекових проблем.

На жаль, українська влада марнувала час, зволікаючи з життєво необхідними реформами. І тому замість зближення принаймні з сусідніми країнами Європи ми все більше скочувалися в яму

корумпованого пострадянського простору. Україна втратила 90-ті початок 2000-х років, а мала б використати для європейської інтеграції вступу до СОТ на вигідних умовах, модернізації економіки, залучення інвестицій, нарощування експорту. Ми не використовували ефективно навіть наявного потенціалу - геополітичного становища, можливостей закордонного українства. Але найгірше - ми втратили реальну можливість стати членами НАТО, як через протидію Росії, особливо під час Ризького та Бухарестського самітів Альянсу, так і, головним чином, через непослідовну повільну, неефективну політику самої України. Так виглядає, що ключова причина цих невикористаних можливостей - неготовність української політичної еліти діяти рішуче, ефективно і керуючись національними інтересами.

Сьогодні вплив українського парламенту на формування зовнішньої політики повинен бути посилений. Не можуть ключові зовнішньополітичні рішення прийматися без участі представничого органу українського народу. Парламент і, перш за все, комітет у закордонних справах, повинні не лише приймати рамкові закони чи заявляти зовнішньополітичних питань, а й брати участь у призначенні керівників дипломатичних представництв, пошуку відповідей на ключові зовнішньополітичні виклики. Частково змінити ситуацію на краще має й закон про дипломатичну службу, який посилить роль парламенту і нашу зовнішню політику.

Новий напрям роботи МЗС України - публічна дипломатія. Вона дає змогу поєднати зусилля держави і приватну ініціативу людей - митців, громадських організацій, медіа. Таке поєднання дає ефекти синергії і можливість формувати позитивний імідж України. Це досягається засобами культури, поширенням брендів, організацією мистецьких і громадських заходів. Звичайно, така робота потребує набагато більше часу, ніж пряма пропаганда, але вона й дає набагато більший і триваліший ефект. Одним із ключових інструментів для публічної дипломатії має стати Український інститут - спеціальна урядова організація на кшталт німецького Гете-Інституту, Британської Ради, Польського інституту тощо. За допомогою мережі закордонних представництв Український інститут має розгорнути широку діяльність по всьому світу - проводити конференції, навчання, мистецькі заходи. Для цього потрібна як законодавча база, так і значні

видатки, які, втім, неодмінно окупляться посиленням впливу України за кордоном.

Один з інструментів публічної дипломатії - засоби масової інформації. Звичайно, треба виділяти більше коштів для ефективної роботи українських ЗМІ в зарубіжних країнах, але все одно рівнятися на ті суми, які витрачає Росія для поширення інформації за кордоном, ми не можемо собі дозволити. Значить, треба брати якість, і ця якість складається з багатьох чинників - починаючи від підготовки журналістів і закінчуючи структурою медіа-ринку. Перш за все, нам потрібно навести лад у своєму інформаційному просторі, мінімізувавши вплив Росії та олігархів. Якісне і потужне суспільне мовлення, законодавство, що захищає наш інформаційний простір - складові цього завдання. Відтак важливо посилити нашу інформаційну присутність у світі як через суспільне мовлення за кордон, так і через підтримку державою інших медіа, що здатні доносити правдиву інформацію про Україну до зарубіжної аудиторії. Окреме питання - медіа для українців діаспори чи автохтонних українців сусідніх держав. Маємо задовольнити інформаційні потреби закордонних українців як через засоби транскордонного телебачення, так і через поширення української преси й підтримку видань місцевих українських громад. І, звичайно, не варто звужувати інструментарій лише до використання своїх ЗМІ. За допомогою прес-служб, соцмереж, взаємодії із зарубіжними журналістами й медіа ми можемо значно покращити рівень поінформованості про Україну у світі.

Ще один напрям, який, напевно, існує всі 25 років незалежності, однак не так давно отримав опіку влади і визначення «культурна дипломатія». Завдання культурної дипломатії, яка є складовою публічної дипломатії - розповісти світові про нашу культуру. Організувати виставки українського живопису, показати наше кіно, познайомити з нашою музикою, літературою. Цьому слугують і дні української культури в різних країнах, і фестивалі українського кіно у Стокгольмі, Брюсселі та інших столицях, і представництво на книжкових ярмарках, міжнародних виставках, фестивалях тощо. Рівень участі України в таких заходах і особливо організаційно-фінансову підтримку з боку держави потрібно значно посилити, ми поки що і близько не використовуємо всіх можливостей. Часто і в

Європі і в Америці провідну роль в успіху українських культурних ініціатив відіграє діаспора або наші громадяни, а не держава. Це чудово, коли Святослав Вакарчук під час світового туру збирає повні зали чи коли українці в Стокгольмі проводять потужний кінофестиваль, але МЗС, міністерство культури, Українська держава в цілому повинні виконувати свою частину роботи, реально допомагаючи і посилюючи ці ініціативи.

Діаспора часто робить для просування інтересів України в тій чи іншій країні як мінімум не менше, аніж наші посольства. Нам час, відзначаючи 25 років Незалежності, говорити вже не про використання можливостей діаспори, а про підтримку закордонних українців з боку держави. Така підтримка стримуватиме процеси асиміляції українців, сприятиме їх об'єднанню, посилить можливості українських громад, у тому числі й у просуванні інтересів нашої держави. Ми серйозна багатомільйонна держава, і виділяти мізерні 7 млн грн у рік на підтримку українців у всьому світі - це просто нерозуміння ролі світового українства і важливості захисту й підтримки співвітчизників з боку Української держави. Особливо важлива активна підтримка і розвиток українських громад у сусідніх Польщі, Молдові, Румунії, Словаччині, Білорусі. І, звичайно, дуже складне, але важливе питання - захист інтересів мільйонів українців у Російській Федерації.

Успіх держави залежить від того, як Україна використовує свої можливості, наскільки глибокими й незворотніми будуть реформи в усіх ключових сферах життя. Безумовно, дуже багато залежить від ситуації у сфері оборони і національної безпеки. Наша дипломатія повинна тримати єдиний із західними союзниками фронт санкцій, дипломатичного та економічного тиску на Росію з метою деокупації Донбасу та Криму. Це нелегке завдання, зважаючи на вибори в США та низці європейських країн, внутрішню нестабільність у ЄС. Тому в центрі уваги Парламенту будуть, перш за все, міжнародний вимір безпекових питань, а також створення сприятливих умов для просування українських інтересів у світі - як через міжнародні угоди, так і через вітчизняне законодавство. В Україні почалося зростання ВВП, експортери оговталися від російських санкцій, переорієнтувалися на інші ринки, перш за все ЄС та Азії, і наше

завдання - підтримати наш експорт, просування наших підприємців на зовнішні ринки, нашу культурну дипломатію. Але не варто забувати, що зовнішня політика завжди є продовженням внутрішньої та залежить від ситуації в самій державі. Тому ключовим завданням для України є зберігати внутрішню стабільність і суспільну підтримку реформ і конвертувати перші результати цих реформ у покращення якості життя людей. Якщо вдасться створити і захистити цю нову якість життя, зовнішня політика також буде набагато успішнішою.

Зовнішні справи. - 2016. - № 7. - С. 6-9.

Шевченко А. Є.

Незалежність України: ретроспективний аналіз, сучасність, перспектива

Незалежності України - 25 років. Багато це чи мало для історичного поступу людства, який має кілька тисяч років? Багато це чи мало для повноцінної реалізації власних прагнень волелюбною українською нацією, що має власний досвід національного державотворення? Згадаємо нашу державницьку спадщину...

Перша українська держава - Київська Русь - колиса державно-правових традицій української нації; довгий час вона була могутньою державою в економічному, політичному, військовому, культурному напрямках; з нею рахувались сусіди. Після її розпаду спадкоємицею українського державотворення стала Галицько-Волинська Русь.

На жаль, тривалий час (з середини XIV - до середини XVII ст.) українці не мали власної державності: українські землі були поділені між Польським королівством та Великим князівством Литовським, а після Люблінської унії увійшли до складу Речі Посполитої. Проте волелюбний дух українства повною мірою виявив себе під час боротьби за незалежність під проводом Б. Хмельницького: в результаті постає нова українська держава - Гетьманщина. Її поява ілюструвала прагнення українців до свободи, набуття власної державності.

У кінці XVIII ст. зусиллями агресивної Російської імперії Гетьманщина припинила своє існування, а у XIX ст. українські землі були поділені між Росією та Австро-Угорщиною. Але національний рух не зникає, а на початку XX ст. - посилюється. Чергову спробу відновити власну державність українці намагались реалізувати у

буремні, героїчні, у той самий час - і трагічні 1917- 1921 рр., у період національних визвольних змагань. На жаль, з різних причин УНР, Українська держава та ЗУНР припинили своє існування.

Проте традиції державотворення, як і прагнення здобути незалежність - залишились. Волю до перемоги української нації так і не зміг зламати більшовицько-радянський режим, всі його зусилля були марними.

Після демократизації в СРСР усередині 80-х років ХХ ст. всіх сфер суспільного життя національний рух за незалежність в Україні посилювався. Відтак, в умовах фактичного розпаду СРСР, 16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України. Відповідно до неї УРСР проголошувалась суверенною національною державою. Але Декларація не змогла замінити Конституцію УРСР, Україна продовжувала залишатись союзною республікою у складі СРСР.

Період другої половини 1990 першої половини 1991 рр. - час активної підготовки до підписання нового союзного договору (планувалось створити Союз Суверенних Держав), який мав би за своїми положеннями вигідно відрізнитись від діючого. Проте частина компартійної верхівки, яка прагнула припинити процеси демократизації і відчувала втрату важелів влади, намагалась організувати військовий путч. 19 серпня 1991 р. ДКНС оголосила про введення в країні надзвичайного стану. 21 серпня зусиллями демократично налаштованих москвичів державний переворот провалився.

Разом з тим стало зрозуміло, що Україні загрожувала смертельна небезпека. Саме тому позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 року було ухвалено історичний документ - Акт проголошення незалежності України. Цим актом було припинено існування УРСР, констатовано перемогу довготривалої боротьби українського народу за власну державність. У той самий день ВР УРСР було прийнято Постанову «Про проголошення незалежності України» та постанову «Про військові формування в Україні». Цими актами Україна проголошувалась незалежною демократичною державою, на 1 грудня 1991 р. було призначено республіканський референдум на підтримку Акта, всі військові формування,

дислоковані на території республіки, підпорядковувались Верховній Раді України, утворювалось Міністерство оборони України.

1 грудня 1991 р. на загальнонаціональному референдумі 90,32% громадян (28 804 071 особа) проголосували за незалежність (у референдумі взяло участь 84,18% населення України, або 31 891 742 осіб). Отже, абсолютна кількість громадян підтримала необхідність існування власної незалежної держави.

Якими ж є наші здобутки протягом 25 років незалежності, які маємо негаразди та проблеми, якими уявляються магістральні напрями подальшої розбудови незалежності?

До безумовних позитивів слід віднести формування та розвиток системи органів державної влади і управління та правової системи України. Можемо констатувати: протягом періоду незалежності було створено інститут Президента, Верховна Рада України працює на засадах парламентаризму, функціонує український уряд - Кабінет Міністрів України, існує система центральних та місцевих органів виконавчої влади, сформовано розгалужену систему судових органів. 28 червня 1996 р. було прийнято Конституцію України - це стало свідченням того, що Україна відбулася як суверенна держава. Можемо пишатись і тим, що у результаті важкої, кропіткої роботи було проведено кодифікацію законодавства України: було прийнято низку кодексів (Кримінальний, Цивільний, Кримінально-процесуальний, Сімейний тощо). Слід зазначити, що в Україні поступово, але неухильно відбувається процес створення ринкової економіки, у вітчизняному законодавстві зафіксовано, що кожний громадянин України має право на приватну власність, на здійснення підприємницької діяльності.

Україна за часи незалежності склалась як держава, що має авторитет серед світової спільноти. У нашої держави в світі формується стійкий образ передбачуваного і цілком надійного партнера, що сповідує ідеали добросусідства, взаємної поваги, підтримки демократії тощо. Але Україна має підтвердити це тими демократичними реформами, які визначатимуть весь подальший процес її існування та розвитку.

Україна, що є європейською державою, стала на шлях до

євроінтеграції (за період незалежності було підписано кілька угод між Україною та ЄС: Угода про партнерство і співробітництво (1994 р.), План дій Україна-ЄС (2005 р.), Порядок денний асоціації (2009 р.), Угода про асоціацію (березень-червень 2014 р.). Угода про асоціацію є важливим міжнародно-правовим документом, який остаточно закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

Не менш важливим є і рух України в напрямі до євроатлантичної інтеграції. Головними документами у відносинах України з НАТО на сьогодні є: Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 р. і Декларація про її доповнення від 21 серпня 2009 р. Співпраця в практичних сферах регулюється 30 угодами між Україною та НАТО. За 2014-2016 рр. між нашою державою та НАТО було підписано ряд важливих угод у сфері безпеки, оборони, військового, військово-технічного співробітництва. 23 грудня 2014 р. Верховна Рада України підтримала законопроект Президента України щодо зміни позаблокового статусу нашої держави, а 26 травня Президент України увів удію нову Стратегію національної безпеки, одним із головних завдань якої є формування умов для вступу в НАТО.

Важливо констатувати наступне: у громадян України за період незалежності істотно зросло почуття власної гідності, державницька позиція, переконаність у необхідності боронити свої права, власну Батьківщину. Свідченням цього стали Помаранчева революція, Революція Гідності, в результаті яких були усунені від влади олігархічні, проросійські клани; створено близько 30 добровольчих загонів для участі у проведенні АТО тощо.

Однак маємо і низку суттєвих проблем. Нагальною є проблема катастрофічного падіння рівня життя (кожен третій українець потерпає через низький рівень життя). Постійними «хворобами» є зростання інфляції, рівня безробіття, цін на товари, послуги, тарифів на ЖКП тощо. У результаті, талановита, працездатна частина населення (в основному, молодь) шукає «кращої долі» за межами України.

Не менш болючими проблемами є високий рівень корупції (за даними Київського міжнародного інституту соціології (2015 р.) 85,5%

дорослого населення України оцінює рівень корумпованості суспільства вище середнього), зневіри громадян у дієвість органів державної влади, управління та місцевого самоврядування, серед частини українців панує нігілізм, скептицизм та апатія; на тлі соціально-економічних негараздів відбувається зростання злочинності.

Внутрішні проблеми доповнюються зовнішніми. На жаль, підтверджується фраза П. Столипіна, що «...історичним завданням російської державності є боротьба з рухом, який нині зветься українським, що містить у собі ідею відродження старої України й устрою... на автономних національно-територіальних основах». Події навколо Криму, неприхована збройна агресія РФ на Сході України ще раз підтверджують це.

Базовим магістральним напрямом розбудови нашої незалежності має стати повноцінна реалізація ст. 3 Конституції України, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Політика держави має стати безумовно людиноцентристською.

На цьому фундаменті мають ґрунтуватись всі інші напрями. Зокрема, у внутрішній політиці це має бути продовження: розбудови правової держави, формування основ громадянського суспільства, реалізації принципу захисту прав та свобод людини і громадянина, здійснення народовладдя та верховенства права, проведення конституційної, судової реформи, реформи правоохоронної системи в Україні. Не менш важливим виглядає якнайшвидше подолання корупції, підняття рівня життя українців, зняття проблеми вищої освіти. Пріоритетними є й напрями: розвиток науково-технічного потенціалу України, вирішення екологічних проблем, відбудова тих секторів економіки, в яких Україна завжди займала провідні місця (аграрний сектор, літакобудування, озброєння, космічна галузь, деякі сфери важкої промисловості та ін.), та освоєння новітніх, зокрема, тих в основі яких знаходяться нанотехнології.

У зовнішній політиці нагальною є потреба захисту суверенітету, незалежності та територіальної цілісності нашої держави. Тому безальтернативною має бути позиція щодо фактичного повернення Криму, відновлення Україною контролю над східними кордонами,

очищення східних регіонів від російських найманців. На порядку денному залишаються питання поглиблення процесів євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції України, активізації нашої держави щодо боротьби з міжнародним тероризмом, підтримання міжнародного правопорядку.

Бюл. М-ва юстиції України. - 2016. - № 8. - С. 6-8.

Смолій В. А.

Українська мрія: 25 років викликів

Зараз в українському суспільстві точаться гострі дискусії, предметом яких є питання: чого досягла Україна за 25 років незалежності? Зазвичай оцінки формуються з точки зору гострих проблем, актуальних сьогодні. Однак чи варто робити висновки лише на основі того, що нині Україна потерпає від політичної та соціально-економічної кризи, що вона втратила частину території через агресію північно-східного сусіда? Соціальна роль історичної науки полягає в тому, щоб нагадувати суспільству, що не було простих періодів у нашому минулому, в тому числі й нещодавньому. Більше того, нагадувати, що український народ ніколи не опускав руки і знаходив правильний вихід у найскладніших ситуаціях. Інакше кажучи, незалежність - це не одномоментна подія, а складний історичний процес, спрямований у майбутнє. Нарешті, історики мають нагадувати громадянам, що в основі суспільного прогресу лежить не стільки намагання вгамувати кричущі проблеми сьогодення, скільки бажання досягти амбітніших цілей чи то здійснити свою мрію.

Українська мрія, з огляду на процеси, які передували проголошенню незалежності, передбачала принаймні три складові - державність, демократію, добробут. З 1991 р. тривала напружена робота з розбудови державності, яка ще далека від завершення. За перші два десятиліття було вибудовано остов управлінського апарату, створено прошарок професійних державних службовців, що дозволило стабілізувати ситуацію всередині країни і на практиці спростувати міф про відсутність «державного інстинкту» в українців.

Одночасно з інституційною розбудовою державного апарату енергія суспільства була спрямована на те, щоб новітня українська державність була демократичною. Спроби авторитарних консолідацій

щоразу наштовхувалися на протидію з боку соціуму, про що свідчать події осені 2004 та осені 2013 рр., коли нова держава і нове суспільство захищали свої ідеали на майданах країни. Підсумком протистоянь ставало недопущення авторитаризму, але водночас знижувалася ефективність державного управління, а в суспільстві посилювалися радикальні та протестні настрої. Втім, за 25 років незалежності альтернативи демократичному шляху України немає.

Одним з найболючіших процесів останніх 25 років було різке соціальне розшарування та поширення бідності. Однак попри це увага як соціуму, так і держави фокусується на тому, що демократична Україна має стати державою заможних громадян. Це питання залишатиметься на порядку денному і в подальші роки, якщо не десятиліття.

У вирі подій останніх трьох років ця тріада Української мрії - державність, демократія, добробут - знову продемонструвала свою життєздатність. Демократію і державність вдалося відстояти на Майдані Незалежності та в боях у донецьких степах. У 2016 р. національна економіка вперше за п'ять років почала демонструвати ознаки поживлення (будемо сподіватися на її повернення на шлях сталого розвитку).

Вітчизняна історія після 1991 р. свідчить, що носієм Української мрії є не державний апарат, не правляча еліта, а власне народ. Такий погляд певною мірою дисонує з історіографічною традицією, що склалася в процесі дослідження політичного розвитку пострадянської України. Увага істориків саме до державотворчих процесів була природною - адже саме відновлення Української держави вважалося головною подією новітнього періоду історії. Відповідно, схема історіописання орієнтувалася на висвітлення недавнього минулого через реконструкцію формування основних інститутів державної влади, а темпоритм історії визначала зміна очільників держави: прийняття Верховною Радою Акта проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 р., обрання першого президента на виборах 1 грудня 1991 р., президентські вибори 1994, 1999, 2004 і 2010 рр.

Натомість, на нашу думку, хронологічна дистанція у 25 років дає можливість нового концептуального осмислення новітнього періоду

вітчизняної історії. Зокрема, за основу можна взяти прояви прямої демократії, які створювали простір для кардинально нових етапів розвитку України. Власне, маються на увазі Революція на граніті 1990 р., Помаранчева революція 2004 р. та Революція гідності.

Суспільно-політична динаміка останніх 25 років дозволяє по-новому подивитися на філософсько-історичні підвалини українського державотворчого процесу. Зокрема, зняти антиномію, яка була традиційно притаманна народницькій і державницькій історіографічним школам. Конструкція, що пояснювала бездержавність («народ, якому властивий анархізм і відсутність державотворчого інстинкту»), та «еліта, яка приносить державу в жертву своїй жадібності та класовому статусу»), контрпродуктивна з огляду на те, що 25 років українська історія розгорталася принаймні у тривимірному просторі - держава - народ - еліти. І вже немає місця для дискусії - бути чи не бути Українській державі. Є лише сенс обговорювати, якою вона має стати, точніше, як її зробити ефективнішою, відповідальнішою та менш корумпованою, політичний режим - більш демократичним і стабільним, а суспільство - заможнішим та, врешті-решт, щасливішим.

Інакше кажучи, йдеться не про державу, а про владу в ній, про боротьбу за владу в структурі держави (до речі, саме це радикально відрізняє новітній період української історії від попередніх). Це істотно нові обставини для українського суспільства і для суспільствознавців, що його досліджують. Зокрема, наявний в українців досвід боротьби за владу всередині імперій тут не лише малоприйнятний, а й, навпаки, має деструктивні властивості.

Україна останні 25 років не «спала в обозі Історії», а перебувала на її передовій ділянці. Три революції були проявом «мікровлади», яка ставила під сумнів «старий порядок» і перемагала, здавалося б, у безперспективних умовах. Водночас, тут слід наголосити на асинхронності новітнього українського історичного процесу - розбудова Української держави відбувалася в умовах глобального тренду занепаду держави як провідного суспільного інституту. Це ускладнювало процес виходу України на цивілізований шлях розвитку, оскільки потрібно було наздоганяти втрачене за періоди бездержавності минулих століть і одночасно будувати нову державу,

грунтуючись на цінностях та стандартах ХХІ ст.

Отже, змістом сучасного етапу української історії є процес занепаду «макровлади» (тим більше, «макровлади» радянського зразка або її північно-східних модернізованих варіантів) під впливом закономірного посилення «мікровлади» різних груп українського суспільства. Мова про те, що на порядку денному стоїть питання щодо створення нової технології державного управління, яка б дозволяла зберегти керованість суспільства з дотриманням демократичних принципів і забезпечувала підвищення добробуту широких верств населення.

Важливість демократичних цінностей дещо відійшло на другий план у порядку денному українського суспільства, хоча й посідає важливе місце. Відбулося це переважно під тиском соціально-економічних проблем, але й не без допомоги політичних демагогів. Демократію не можна приносити в жертву уявній керованості та обіцянкам економічного достатку. Ефективна держава не завжди рівнозначна демократичній державі: спокуса повернення «стабільності і керованості», нехай і радянського штибу, живиться глибшими мотивами, ніж ті, що лежать на поверхні. Звідси, ініціативи щодо «декомунізації» та «люстрації» не є панацеєю, а якщо реалізуються без належної спільної дискусії, можуть призвести до протезних результатів.

Так чи інакше, повернення до «світлого радянського минулого» - це не український шлях. Водночас слід повного мірою усвідомлювати, що новітня світова історія свідчить: розбудова успішної демократичної держави швидше винятком, ніж правилом. Тому не варто недооцінювати результати, які отримало українське суспільство за останні 25 років. Зокрема, американські економісти Д. Асемоглу та Дж. Робінсон у праці «Економічні витоки диктатури та демократії» вказували, що крах демократії більш звичне явище, ніж її консолідація і сталий розвиток. Натомість вони запропонували модель демократизації, корисну для розуміння процесів демократизації в Україні з кінця 1980-х років. Д. Асемоглу і Дж. Робінсон, які з методичною метою дещо спростили пояснювальну модель, зазначають, що «недемократія - правління еліти», «демократія - правління численних груп громадян», і при цьому фіксують

соціальний парадокс у контексті переходу до демократії: «За недемократії еліта отримує ту політику, яку бажає; за демократії громадяни мають більше влади, щоб отримати, що вони хочуть. Оскільки за демократії еліта втрачає, вона, природно, має стимул протистояти демократії або підривати її. І все ж більшість демократій виникають тоді, коли вони створюються елітами». Пояснення цьому таке: еліти вимушено йдуть на поступки чи обіцяють поступки (політичні, економічні, майнові тощо), побоюючись громадян.

Яскравим проявом демократії стала Революція на граніті. Втім й після 1991 р. влада значною мірою залишалася в руках колишньої номенклатури. І хоча в 1990-х роках на перший план висувалася соціально-економічна проблематика, вже на початку 2000-х років суспільство знов відчуло, що еліти (хай вже частково оновлені) намагаються звернути з демократичного шляху та істотно обмежити вплив громадян на розвиток держави. Подібне повторилося й у 2013 р. Водночас серед українських еліт спостерігалися спроби розмити демократію за допомогою популізму (особливо у 2005-2009 рр.), що, однак, не дало їм позитивного результату.

Отже, вітчизняна новітня історія показує, що демократична система продовжує залишатися гарантією того, що правлячим елітам доведеться виконувати - добровільно чи ні - фундаментальні обіцянки. Спокуси уникнути цього за допомогою авторитаризму та популізму вгамовувалися революціями (у першому випадку) або провалами на виборах (у другому). З іншого боку, й суспільство має усвідомлювати важливість демократичних інститутів і не ставитися до них формально (зокрема, маємо на увазі відмову брати участь у виборах, продаж голосів, участь у фальсифікаціях під час виборів та у проплачених акціях протесту тощо).

Безумовним провалом 25 років незалежності стала соціально-економічна політика. Проблеми в цій сфері за своїм деструктивним впливом на українське суспільство зіставні з втратами внаслідок збройної агресії на Півдні та Сході країни. Тут проявився цілий комплекс факторів: неефективність державної економічної політики, зубожіння широких верств населення, диспропорції в системі прав власності на засоби виробництва, нездатність держави та бізнесу використовувати наявний науковий і науково-технічний потенціал,

розгул корупції (причому як у державних, так і в комерційних структурах), нездатність еліт поставити в основу своїх економічних потуг розвиток людського потенціалу тощо. Через втрату соціально-економічного потенціалу Україна не лише відсувається від цивілізованого шляху розвитку, а й постійно перебуває під загрозою фактичного повернення в минуле та відновлення в тій чи іншій моделі Радянського Союзу.

Разом з тим, варто звернути увагу й на певні позитивні зрушення. Незважаючи на скруту, гадаємо, що сформована за 25 років в Україні система соціально-економічних відносин здоровіша і має більше перспектив, ніж та, що існувала за часів УРСР. Тотальний дефіцит доби СРСР, коли робітники, селяни, інтелігенція, маючи кошти, не могли придбати необхідні та якісні товари, знищував трудову мораль і стримував розвиток людського потенціалу українців. Натомість після важких трансформацій 1990-х років на зміну дефіциту прийшов достаток товарів, але при цьому доходи населення не дозволяли підтримувати належний рівень життя. Втім, є принциповий момент - хто бажає працювати і має підприємницький хист, у того є можливість заробити і придбати те, що потрібно. Безсумнівно, існуюча система є вкрай недосконалою, потребує збалансованості та оптимізації, створення дієвого механізму соціального захисту найбідніших верств населення.

Удосконаленню системи перешкоджає ригідність державного управління, корупція та монополізм (у масовій свідомості це явище пов'язується з «олігархізацією»). Однак за потрібної корекції вона потенційно здатна дати потужний соціально-економічний результат. Безумовно, для цього потрібна політична воля еліт та відповідальність суспільства.

Вісник НАН України. - 2016. - № 8. - С. 9-15.

Свої зауваження і побажання надсилайте до відділу наукової інформації та бібліографії КЗ «ЗОУНБ ім. О. М. Горького» ЗОР за адресою: 69095, м. Запоріжжя, просп. Соборний, 142, тел. 787-53-57 чи e-mail: bibliograf.zounb@gmail.com, bibliograf@zounb.zp.ua

Український вибір: виклики та перспективи

Прес – дайджест
III квартал 2016 р.

Підготувала: Ю. Щеглова
Редагувала: Т. Пішванова
Відповідальний за випуск: О. Волкова

Друк Редакційно-видавничий сектор
КЗ «Запорізька ОУНБ ім. О. М. Горького» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя, просп. Соборний, 142
тел./факс 787-53-54

**Електронна
версія видання**

**facebook.com/
bibliograf.zounb**

**youtube.com/
bibliogr.zounb**